

A kötetben ismertetett téma megjelenésében, szerkesztésében más rokon könyvektől számos eltérést mutat. A jelentős számú magyarázó ábrák például kiegészítik a szövegesen is kifejtett témacsoportokat, így ezek a kezdő felhasználó számára megkönnyítik az elsajátítás bonyolultnak tűnő lépéseit. A számítógép képernyőjét szimuláló szürke alapon megjelenő táblázat pedig azok számára jelent útmutatást, akik „élőben” szándékoznak ismerkedni az Internettel. A kezdő lépések megtételét a kissé didaktikusnak tűnő magyarázó utasítások, valamint a már említett, valós szituációt bemutatni hivatott képernyő „fotók” könnyítik. A tankönyvszerűen szerkesztett kötet magyar nyelvű változatát lemezmeléklet egészíti ki, amellyel korlátozott idejű modem Internet-kapcsolat építhető fel. Függelék a számos tipp, hasznos információ és tájékoztató ábrája miatt jelent a téma iránt érdeklődőknek hasznos fogódzót. Összegzőként Allen L. Wyatt szóban forgó munkáját elsősorban azoknak ajánlhatjuk, akik az Internettel felhasználói szinten kívánnak foglalkozni.

(Allen L. Wyatt: *Az Internet alapjai*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.) 1996

Radácsi Imre

TECHNOLÓGIÁKRITIKA

Neil Postman az amerikai társadalomtudomány egyik sajátos figurája, az utóbbi évek egyik divatos szerzője, akinek munkássága több vonatkozásban kapcsolódik a technikai civilizáció kritikájához, s az oktatás ehhez kapcsolódó helyzetéhez. Korábbi könyveinek is jelentős sikere volt, az egyik, az 1980-as évek közepén megjelent munkájában (*Amusing ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*, 1985) Las Vegas mint Amerika metaforáját elemzi, miután véleménye szerint a szórakozás jelentősége nagyon megnőtt ma az amerikaiak számára, jobban, mint bármikor korábban. (Ez a munka ihlette a Pink Floyd-ot, azaz Roger Waterst az *Amused to Death* című CD anyagára.) Postman alapvetően technológiai-kritikusként tartja magát számon, s saját javaslatát követően – miszerint szükség lenne minden államban egy technológiai-kritikus szerepet vállaló szakemberre –, jelenleg a gyakorlatban is kamatoztatja kritikus képességeit: a CBC TV társaság felkérésére annak képviselőivel rend-

szersen (kb. kéthetente) technológiai problémákat vitat meg. Neil Postman alapvetően peszsimista az általa elemzett társadalmi jelenségekkel – a jelen esetben tárgyalt technológiával és oktatási rendszerrel kapcsolatban is.

A *The End of Education* című könyvében Postman az oktatással kapcsolatos kétségeit fogalmazza meg. Az amerikaiak nézete szerint túlságosan naivan hisznek az oktatásban, abban, hogy ez képes megoldani társadalmi és politikai problémáikat, amelyeket más módon megoldani eddig nem tudtak: „Akárhányszor az amerikaiaknak forradalomra volt szükségük, csináltak egy új tantervet.” Ugyanakkor – véleménye szerint – az oktatással kapcsolatosan elsősorban olyan dolgokat szoktak vizsgálni, illetve átalakítani, mint például a tanterv, a tanítási módszerek, a standardizált tesztek, a technológia szerepe stb. –, s ezekkel szemben igen kis figyelem fordul az oktatás eredményességét inkább biztosító tartalom, az oktatás metafizikai tartalma felé. Pedig az Egyesült Államokban az oktatás a legfontosabb tömegkommunikációs médium. Hatásosabb, mint a televízió, ha azt vesszük, hogy mennyi időt tölt az oktatási rendszerben az ember. Ami azt jelenti Postman szerint, hogy ha az idő alatt, amíg iskolában vannak, valami értelmes dolog történik velük, akkor nem kizárt, hogy értelmes emberek lesznek, akik értelmes kérdéseket tudnak feltenni. Az oktatásnak azonban, hogy értelemmel bíró legyen, a fiatalok, a tanárok és a szülők számára közös narratívával kell rendelkeznie. A narratívák azért fontosak, mivel személyes identitást jelentenek, a közösségi élet érzetét keltik, a morális vezérlést biztosítják, s emellett számos dologra magyarázatot is biztosítanak. „Ami a közoktatást a köz oktatásává teszi – mondja Postman – az nem annyira a közösen osztott cél az iskolák, hanem inkább a közösen osztott istenek a tanulók közt” (*goals és gods*). Jefferson és Dewey nyomán Postman is azt állítja, hogy az iskolák nem annyira szolgálják, mint inkább teremtik a „köz”-t. Ami iskoláinkat az eredményességtől távol tartja, az a közösen elfogadott történetek hiánya, vagy azon törekvések inadékvát volta, amelyek irányt vagy értelmet szeretnének kijelölni az iskolák számára. Jelenleg, amint mondja, az oktatás a gazdasági hatékonyság, fogyasztói kultúra, technológia, multikulturalizmus és más egyéb célok szolgálatába van állítva. Ezek a narratívák azonban képtelenek gazdag és tartós értelmet biztosítani a közoktatás számára. Őt narratívát ír le a

továbbiakban, öt olyat, ami véleménye szerint az előbbieknél hatékonyabban szolgálhat: *Space-ship Earth* (az emberek a föld steward-jai), *A bukott Angyal* (a történelem és a tudás elsajátítása mint folyamatos hibák és korrekciók sorozatának szemlélete), *Az Amerikai kísérlet* (Amerika mint egy kísérlet és egy folyamatos érvelés története), *A sokféleség törvényei* (a nézet, hogy a különbségek növekvő mértékben járulnak hozzá a vitalitáshoz és a kiválóságához, s végső soron, az egységhez is), és *A Világ-szövők* (a valóság nyelv – definíciók, kérdések, metaforák – általi teremtésének megértése). Narratíva javaslatok mellett innovációs javaslatok is vannak: a tankönyveket el kellene dobni, s olyan tantárgyakat kellene jobban előtérbe helyezni, mint például régészet, geológia, asztronómia, amelyek a kölcsönös és globális függőségek rendszerét képesek a tanulók számára megvilágítani.

Jelen esetben egy újabb munkájának, *Technopoly* című könyvének egy sajátos megközelítést ismertetésére vállalkozunk: azon írások alapján összegeztünk egy képet a könyvről és szerzőjéről, amely írások – ismertetés, interjú – a szerzővel vagy a könyvvel kapcsolatban az Interneten keresztül elérhetőek volt. Az ennek alapján megrajzolható arckép és ismertetés ennyiben nem csupán az említettekről (a szerzőről és a műről) szól, hanem egyúttal az informálódás egy lehetséges útját is próbára teszi. Ami az ismertetés időpontjában elérhető volt: egy könyvismertetés, két interjú, s néhány olvasói vélemény. Ennek alapján két megközelítésben írunk a könyvről: a rekonstruált tartalmi ismertetés mellett kritikusai kritikai reflexiók helyett olvasói reflexiókat ismertetünk. Illusztrációul szolgál az arra az Internet révén előállt helyzetre is, ahogyan megváltozik a (recenzió) szerzőjének, a kritikusnak a pozíciója, s már nincs akkora tekintélye a szavának. Az írástudó értelmiség hatalma újból meginogni látszik – kérdés, hogy a mű megközelítése a befogadók oldaláról hogyan fest, azaz az olvasói vélemények egyenként vagy együttesen hogyan közelítik meg a munkát, hogyan töltik be a reflexió feladatát a szerző vagy az tájékozódni vágyó érdeklődő olvasók felé.

Akár tetszik, akár nem, az új technológiák forradalmasítják a társadalmat, és paradigmaváltásokat erőszakolnak ki. De ez a paradigma-váltás Postman szemében több szempontból is ambivalens – ennek bemutatására szolgál a Technopoly társadalmá. A Technopoly egy

olyan társadalom, amely hisz abban, hogy az elsődleges, hacsak nem az egyetlen célja az emberi munkának és gondolkodásnak a hatékonyság, s hogy a technikai kalkuláció az emberi ítélőképesség felett áll. A Technopoly szűkebb értelemben e társadalom kultúrájának leírására szolgáló fogalom, amely kultúra a technológia fejlesztését és kizsákmányolását tekinti elsődleges feladatául. Egy olyan kultúráé, amely úgy véli, hogy a technológiai innováció és találmányság révén megvalósul a paradicsom. A kultúra azonban eredeti értelmében egy társadalom életében egyfajta kontrollt, valamiféle ellenőrzési rendszert jelent, még létrehozóival szemben is. Minden kultúra egyben ellenőrzi létrehozóit is, szervezi viselkedésüket, irányítja érdeklődésüket. A Technopoly-ban az értelemben a kontroll az emberek érdeklődése jelenti, vagyis az amerikai kultúrában ez a meghatározottság megfordul: nem a kultúra szabályozza az emberek érdeklődését, vágyait, hanem fordítva, a kultúra válik azonosossá az emberek vágyaival, érdeklődésével, ezek kontrollálják viselkedésüket. A technológia ennyiben alapvetően megváltoztatja az életünket, a kultúrát, s kontroll nélküli növekedése elpusztítja a humanitás forrásait is – erkölcsi alapok nélküli kultúrát teremt. Az új technológiák azonban nemcsak a kultúra morális oldalát kezdik ki, de kihatnak a megismerés folyamatára is: megváltoztatják a világról alkotott képünket, s átalakítják realitásérzékünket is.

A technológiának Postman szerint különböző típusai vannak. Vannak nyilvánvaló fajtái: például a modern orvostudomány eszközei, vagy a számítógép. Emellett vannak azonban általa láthatatlannak nevezett technológiák is. Ezt a kifejezést Postman azokra a standardizált technikákra és működésmódokra vonatkoztatja, amelyek magasan technicizált formában működnek. Ezek közé tartozik például az IQ teszt, a standardizált úrlapok, de véleménye szerint a szavazási technikák is ilyenek. Ezek a technikák épp olyan szigorúak az emberek világképének kontrollját tekintve, mint a konvencionálisabb technikák. Az egyik legalapvetőbb láthatatlan technológia kultúránkban a statisztika – nem abban az értelemben, ahogyan használják, hanem a rejtett előfeltevéseiben. Abban, ahogyan a statisztika lefedik a világot bizonyos, tulajdonképpen irreleváns módon. Természetesen a statisztika hasznos dolog, de ha egy kultúra rabjává válik, s a statisztikák alapján az ember a lehetőségeit meghaladó módon kezdi látni a világot, s ennek

alapján hoz döntéseket, akkor ebben már veszélyes.

Postman az információt kontrolláló-ellenőrző rendszerek, mechanizmusok működését a statisztikák, a közvélemény-kutatások, a SAT és az IQ tesztek stb. működésével illusztrálja. Ezek fennmaradása, eredményei a vélekedéseken nyugszanak, amelyek szerint az információ tudományosan mérhető s tárolható. A végeredmény pedig, hogy hiszünk abban, hogy IQ tesztnk eredménye maga az intelligenciánk, s hogy a közvélemény-kutatások eredménye azonos az emberek véleményével. S amit eközben szem elől téveszt, hogy maga a statisztika használata megváltoztatja az emberek véleményét. S mivel a hagyományos információs szűrők nem működnek, egyre gyakrabban fordulunk szakértőkhöz, bürokratákhoz, társadalomtudósokhoz, akik kontrollálják s értelmezik az információáradatot.

A Technopoly egyik legjelentősebb következménye a kontextustól független információk robbanásszerű növekedése. A közeg, amelyben a Technopoly virágzik, az, amelyben az információ és az emberi szándék közötti kötélek meglazul, az információ elszemélytelenedik (indiscriminately), olyan mennyiségben és olyan sebességgel áramlik, elválasztva elmélettől, jelentéstől és szándékoktól. Az információs áradat a koherens kulturális narratíva lerombolását segíti, ennyiben a kontextus nélküli információ nemcsak haszontalan, de veszélyes is lehet. Könnyen kerülhetünk ennek révén – a leegyszerűsített információk hitelében bízva – abba a helyzetbe, mint a régi viccben a statisztikus, aki átkelés közben belefulladt egy két láb átlagos mélységű folyóba.

Postman összességében pesszimista, aki minden technikai újítást megkérdőjelez. Véleménye szerint, ha a technológiát egyszer beengedtük a társadalomba, hatását már nem tudjuk korlátozni. Az információ szabad akar lenni, s egy szabad társadalomban nem is lehet, illetve nagyon bonyolult az új technológia használatának szabályozása, például az intézményes felhasználásra való korlátozása. Postman azt állítja, hogy az új technológiák megváltoztatják nemcsak életünket, de nyelvünket is: régi szavakat, régen meggyökeresedett jelentéseket alakítanak át. A kommunikációs technológia ráadásul felgyorsult az elmúlt években, s a földrajzi meghatározottságból elmozdult egyfajta személyes meghatározottság felé. Ma már minden pillanatban elérhe-

tőek vagyunk, soha nem tudunk ettől a hálótól függetlenedni.

Az olvasói vélemények közt gyakori jelenség, hogy nem egyértelműen a szerző véleményéhez kapcsolódnak, s hogy a könyv a reflexiókban csak ürügyül szolgál az olvasó saját véleményének közreadására. Az olvasók egyike történelemtanár ismerősének tapasztalatát osztja meg a hálózati olvasókkal: a tanulók nem ismerik a közös kultúra egy tekintélyes, s fontos részét (például az Új Testamentumot). Egy matematikatanár saját tapasztalatait teszi közzé: vissza kell menni az alapokhoz, ha az oktatásról van szó. Sokmindenre jó ugyanis a számítógép, de nem szabad hagyni, hogy uralkodjon rajtunk, inkább gondolkodni kell megtanítani az embereket – ahogyan a jó tanár sem mondja meg a megoldást a tanulónak, csak rávezeti őket az útra, hogy maguk jöjjenek rá. Aki az olvasók közül tényleg Postman gondolataira reflektál, az úgy tűnik, osztja pesszimizmusát. Egyik olvasója szerint most kezdünk rájönni, hogy milyen felesleges az az információtömeg, amelyben élünk. Az információ gyűjtésének lényege a tudás formálása maga. Talán a mi masszív információtengerünk is csak a saját redundanciánk tükré. Egy másik olvasó úgy érzi, hogy a Technopoly újraértékeltette vele az információ jelentését. Az olvasó szerint egész generációja számára a legfontosabb cél az információgyűjtés volt. Ugyanakkor már nem biztos abban, hogy az információ valóban megváltó erővel bír. Kritikai vélemény is előfordul azért, egy pontosító, s egy átfogó kritikát gyakorló. Az előbbi felhívja a figyelmet arra, hogy a 79. oldalon Postman téved, amikor a morális információ hiányáról beszél, s csak gyakorlati döntések vannak. Az olvasó úgy gondolja, hogy a morál nem egy felsőbb hatalomtól származik, hanem a társadalomtól. A társadalomnak magának kell ezeket tudatosítania, például, hogy morális kérdés a környezetszennyezés is. Az utóbbi egy középiskolás diák lehet véleménye alapján ítélve: „Teljes mértékben utáltam ezt a könyvet. Az angol órára kellett egy könyvismertetést írnom. Miután háromszor átolvastam, még mindig képtelen voltam összefoglalni a könyvet.” A könyvben Postman végig folyamatosan újradefiniálja a saját álláspontját, hogy illeszkedjek az érveléséhez. Ezen túlmenően, nincs egyetlen értelmes ötlete sem a problémára. Egyszerűen be kellene fognia a száját mindaddig, amíg nem képes valami használható is mondani. A technológia jó.

Ő csak írni akar néhány könyvet a technológiáról, hogy ilyenformán ő is kasszírozzon (cash) mindazokkal együtt, akik ebből pénz csinálnak. (*Neil Postman: Technopoly. The Surrender of Culture to Technology. Alfred A. Knopf, 1992*)

Imre Anna

SZOCIÁLPEDAGÓGIA

Talán furcsállja az olvasó, hogy egy több, mint harminc évvel ezelőtt megjelent könyv ismertetésére vállalkozom. Mindamellett úgy érzem, hogy Mollenhauer mára már klasszikusnak számító könyve jó alkalmat nyújt egy Magyarországon eddig jóformán ismeretlen szak, a szociálpedagógia bemutatására.

A szociálpedagógia a szociális munkával (social work) nagyjából egy időben, német nyelvterületen keletkezett. Gyökerei az utóbbihoz hasonlóan a középkori szegélygondozásra vezethetők vissza. Megszületésének kiváltó okai leginkább az ipari forradalom kezdetén fellépő nyomor különböző formáinak (a koldusok, az utcán csellengő elárvult fiatalok számának gyors növekedése) tömeges megjelenésében keresendők. Magával a szociálpedagógia szóval először 1850-ben Adolph Diesterweg „Wegweiser zur Bildung deutscher Lehrer” (Útmutató német tanárok képzéséhez) című művében találkozunk. A kezdeti szociálpedagógiai elmélet egy működőképes társadalomból indult ki, amelyet egyes veszélyeztetett, elhanyagolt (verwahrlost) fiataloktól meg kell megóvni. Csak később terjedt el az a meggyőződés, hogy nem a fiatalok veszélyeztetik a társadalmat, hanem éppen fordítva: számos fiatal szorul segítségre a modern társadalom anomáliáival szemben. Ezért a szociálpedagógia legfőbb feladata a hagyományos iskolai rendszerből kiszorult fiatalok társadalmi beilleszkedésének elősegítése kell, hogy legyen.

A weimari köztársaság idején nagy vita folyt a szociálpedagógia feladatkörének meghatározása körül, amit Bäumer azóta elhíresült 1929-es definíciója tűnik lezárni. Szerinte szociálpedagógia alatt „...minden olyan fajta nevelés [értendő], amely nem az iskolában és nem szülői házban történik”.

A második világháború után, a Német Szövetségi Köztársaságban a náci által ráerősített csipkerózsi-álmából feléledt szociálpedagógia mellett megjelent az angolszász eredetű

szociális munka is. A két szakma közötti különbség az utóbbi időben egyre inkább elmosódni látszik: lexikonok, szakkönyvek gyakran szinonimaként használják a két elnevezést.

A szociálpedagógia szempontjából fordulópontnak az 1971-es év számít, amikor a nevelők és az ifjúsági vezetők képzéséért felelős magasabb szintű szakiskolák megkapták a szakfőiskolai státuszt. Nagyjából ez idő tájt került bevezetésre a szociálpedagógia egyetemi szintű képzése is, ami a foglalkozás megbecsültségének újabb bizonyítéka.

Mollenhauer szerénynek szánt első mondataiból megtudjuk, hogy könyvét még csak nem is bevezetésnek szánta, csupán arra vállalkozott, hogy kísérletet tegyen egy majdan megalkotandó szociálpedagógia alapproblémáinak felvetésére, alapkérdéseinek bemutatására.

Egy ilyen, a szerző által szándékolat alapkötételhez természetesen szükség van a szak témakörének definiálására. Jelen esetben tehát meg kell határozni, a valóság mely szeletével kíván a szociálpedagógia foglalkozni. Ez egyben a rokon szakterületektől való elhatárolódással, a különbségek esetleges felnagyításával jár együtt.

Pontosan ezt teszi Mollenhauer is. Mindjárt a bevezető fejezetben kísérletet tesz az általa értelmezett szociálpedagógia leírására.

Egyértelműen a Bäumer-féle felfogást vallja, vagyis, hogy a szociálpedagógia egyfajta nevelés gyakorlata és teóriája, hogy a szociálpedagógia ugyanúgy a pedagógiának egy ága, mint például az iskolai pedagógia vagy a gyógypedagógia. Csak átsiklik a szociálpedagógia egy egészen másfajta lehetséges definíciója felett. Már fentebb utaltunk a weimari köztársaság alatti szakmai vitákra. Eleinte ugyanis nem alakult ki egységes álláspont a szociálpedagógia jelentését, feladatkörét illetően. Egyesek szerint a szociálpedagógia nem a pedagógia része, annak egy valamiképpen lehatárolható területe, hanem „inkább [a pedagógia] összes feladatának egyfajta szemlélete”, és pedig „az [a felfogás], amely a nevelés céljának, valamint eszközeinek meghatározásakor a hangsúlyt nem az egyénre, hanem a közösségre helyezi” (Paul Natorp). Mások, mint például Bäumer (és ezt a nézetet teszi magáévá Mollenhauer is) a szociálpedagógiát a pedagógia egy részének tekintik, mégpedig a családi és az iskolai mellett a harmadik legfontosabb nevelési formának.

Meg kell említenünk, hogy Mollenhauer egyike volt az elsőnek, akik rámutattak a szo-